

PROBLEMATIKA ZAMĚSTNANECKÝCH KOLONIÍ 1900 – 1938 **V SEVERNÍCH ČECHÁCH**

Studium problematiky způsobu bydlení a typů obydlí patří mezi základní témata hmotné kultury, a to nejen ve městech, ale rovněž v prostředí vesnice. Tuto problematiku studuje řada oborů (vědních disciplín), které ji sledují z různých úhlů pohledů - historie, etnologie, památková péče, sociologie, v mnohých ohledech i dějiny architektury. Především v průběhu 60. – 80. let 20. století bylo toto studium zaměřeno zejména na dělnictvo pracující v hornictví, hutnictví, dále v textilním, sklářském průmyslu i v jiných průmyslových odvětvích. Daná problematika byla sledována zejména od poloviny 19. století, kdy se profilují jednotlivé formy dělnického bydlení až po zhruba první třetinu 20. století. V této souvislosti je si třeba uvědomit skutečnost, že dělnický byt většinou představoval připoutání dělníka k zaměstnavateli, častěji však byl rovněž jedinou formou řešení neutěšené bytové situace dělníka a jeho rodiny. Co se týče jednotlivých forem obydlí a způsobu bydlení průmyslového dělnictva byl výzkum zaměřen především na bydlení dělnictva v tradiční zástavbě vesnice, dále na nouzové bydlení a dominantu dělnického bydlení, kterou tvořily dělnické kolonie a ve velkých městech pak zvláště nájemní (pavlačové) domy. 1) V období kolem 1. světové války se objevují enklávy rodinných dělnických domků, které se výrazně prosazují i v období meziválečném. Můžeme konstatovat, že v posledních dvaceti pěti letech (až na několik málo výjimek – například zájem o kolonii v Lounech projektovanou architektem Janem Kotěrou a nebo výzkum hornických kolonií na Ostravsku) se nevěnovala dělnickému bydlení a způsobu života dělnictva prakticky žádná výraznější pozornost, klesl odborný zájem o každodennost jednotlivých socio-profesních skupin průmyslového (továrního) dělnictva. V této souvislosti bych naopak zmínil mezioborový seminář uspořádaný v květnu roku 2011 pod názvem Byty, bydlení, prodlévání. Bytová otázka v 19. a 20. století, realizovaný Státním okresním archivem a Regionálním muzeem v Mělníku (sborník ze semináře, přes ediční úsilí Státního oblastního archivu v Praze, dosud nevyšel).

Poznatky uváděné v tomto příspěvku vycházejí ze studia problematiky zaměstnaneckého bydlení na území Ústeckého kraje v období mezi dvěma světovými válkami (toto studium bylo realizováno v rámci výzkumného úkolu – „Průzkum a prezentace architektury 19. a 20. století“, který byl řešen od roku 2012 pracovníky NPÚ – ú.o.p. v Ústí nad Labem). 2) Studium jednotlivých forem dělnického bydlení je nutné sledovat v souladu s výzkumem socio-profesního

struktury průmyslového dělnictva a s postupným projevem urbanizačních změn, které nastávají v daném regionu. Ideálem dělnického bydlení byl samostatný domek pro jednu rodinu, jehož realizace však v tomto konceptu byla velmi problematická (část domku byla již od nastěhování rodiny dělníka pronajímána, zpravidla šlo o obyvatelné podkroví). Pro severní Čechy má význam ve sledovaném období bytová výstavba realizovaná velkými průmyslovými podniky, za kterými stál silný německý kapitál, který si mohl dovolit zaměstnat renomované (přirozeně především) německé architekty. Zaměstnanecké kolonie firmy Jiří Šchicht, akc. spol. na Střekově projektoval v l. 1919 – 1921 architekt Paul Brockardt. Ten projektoval kolonii s 90 dělnickými a úřednickými domky. Důraz položil na malebnost a intimitu zástavby, šlo o řadové patrové domky pro jednu rodinu, nejlevnější byty disponovaly třemi samostatnými pokoji a centrální obytnou kuchyní. Jak uvidíme i dále, tyto dělnické (resp. zaměstnanecké) domy odpovídaly poměrně vysokému architektonickému i bytovému standardu (a tedy i vzhledem k jejich vybavenosti). Z hlediska terminologie je vhodnější uvádět zaměstnanecká sídliště než dělnické kolonie. Zajímavá je rovněž zaměstnanecká kolonie v Chudeřicích u Bíliny (švýcarského architekta Otto Rudolfa Salvisberga z let 1921 – 1922), který úspěšně rozvíjel myšlenky zahradního města. Jeho architektonické pojetí spojovalo vliv anglické architektury právě s prvky německého tradičního i lidového stavitelství. Dominantou této osady se zaměstnaneckým bydlením bylo šestidomí, celá osada byla však bohužel postupně zlikvidována od 80. let 20. století až po rok 2011. U většiny těchto uváděných projektů však došlo jen k částečné realizaci projektů a v průběhu 2. poloviny 20. století došlo zpravidla k jejich likvidaci následnou těžbou. Přední český architekt Jindřich Freiwald navrhl pro hornickou kolonii v Duchcově čtyři stavební typy vilových a řadových domků pro jednu až dvě rodiny. Standardem těchto domků byly koupelny, splachovací toalety i zavedená elektřina. Šlo o poměrně náročné půdorysné řešení domku v přízemí i v patře a většinou vzhledem ke složitým sociálním poměrům v té době, bylo patro domku, jak již bylo výše uvedeno, obvykle pronajímáno další rodině.

Autory zaměstnaneckého bydlení byly ve sledované oblasti renomovaní architekti, věnující se problematice sociálního bydlení (Jindřich Freiwald, František A. Libra). Patřil k nim i Alois Kubíček (autor četných zastavovacích plánů hornických osad) a rovněž velmi známý Emil Králíček. Všichni tyto čtyři architekti pracovali pro Ministerstvo veřejných prací. Domky byly zpravidla rozvrženy kolem prostorného obdélného náměstí, jehož dominantní součástí se stala rovněž konzumní skupina. Na závěr své studie shrnující výsledky výzkumného projektu zaměstnaneckého bydlení z let 1900 -1938 autoři konstatují, že vleklá bytová krize se stala jedním z průvodních znaků za existence Československé republiky v meziválečném období (významným mezníkem jsou pak 30. léta 20. století s nástupem celosvětové hospodářské krize). V průběhu sledovaného období dostávají postupně přednost domy s malometrážními byty před individuálním rodinným bydlením (přesto stále ještě doznívají myšlenky zahradního města). Jedním ze stěžejních závěrů výzkumu je skutečnost, že dlouho dobu po svém vybudování představovaly tyto dělnické a

hornické kolonie v podstatě nejvyšší standart zaměstnaneckého bydlení, který přetrvával dlouho do dalších let.

Jedním z výstupů se stala v roce 2013 rovněž výstava Zaměstnanecké kolonie 1900 – 1938, s podnázvem Sociální bydlení v severních Čechách, instalovaná v sídle NPÚ – ú.o.p.v Ústí nad Labem na zámku Krásné Březno, a to na celkem 25 panelech, doplněná mimo jiné modelem Kotěrovy kolonie železničních zaměstnanců v Lounech nebo modelem kolonie v Louce u Litvínova a reprízovaná v roce 2014 v Muzeu města Ústí nad Labem.

Literatura:

- 1) Vařeka, Josef – Frolec, Václav. Lidová architektura. Encyklopedie. Grada Publishing, a.s. 2007, s. 36 – 37 (hesla: dělnická kolonie, dělnické obydlí)
- 2) Pavlíková, Marta a kol. Zaměstnanecká sídliště v severozápadních Čechách, problematika sociálního bydlení mezi lety 1918 – 1938. In: Monumentorum Custos 2012, časopis pro památky severozápadních Čech, Ústí nad Labem 2013, s. 21 -34.